“Millî Tetebbûlar”

“Millî Tetebbûlar Mecmuası” Yazıları

Ziya Gökalp

Hazırlayan
Dr. Ali Duymaz

ÖTÜKEN

İçindekiler

Sunuş 7
"Millî Tetebbûlar Mecmuası Yazıları" Üzerine 11

Bir Kavmin Tedkîkinde Takip Olunacak Usul

Bir Kavmin Tedkîkinde Takip Olunacak Usul 17

Eski Türklerde İçtimaî Teşkilât ile
Mantıkî Tasnifler Arasında Tenazur

Eski Türklerde İçtimaî Teşkilât ile Mantıkî Tasnifler Arasında Tenazur . 37
Başlangıç 37

Birinci Fasıl
Avustralyalılarda ve Şimalî Amerika Yerlilerinde Tasnifler 39

İkinci Fasıl
1. Türkler ve Çinliler 49
2. Sekiz Cihet 81
3. Yirmi Dört Cihet 93
4. On İki Hayvan 99
5. İki Cihet 106
6. Müteferrik Meseleler 121

Netice 135
Kavramlar ve İsimler Sözlüğü 146

Sunuş

Geçen yüzyılın başlarında başlayan ve imparatorluğun yıkılıp Türkiye Cumhuriyetinin kuruluşuna giden yıllarda etki derecesi en yüksek fikir ve bilim adamlarının başında, hiç şüphe yok ki Ziya Gökalp gelmektedir. *"Bedenimin babası Ali Rıza Efendi, hislerimin Namık Kemal, fikirlerimin Ziya Gökalp'tır"* diyen Mustafa Kemal, aslında bir bakıma bu gerçeği ifade etmektedir. Ziya Gökalp, büyük bir fikir adamıdır. Ama aynı zamanda çağının bütün modern ve pozitif bilgilerini bilimsel bir disiplinle okuyup irdeleyen ve Türk toplumuna uyarlayan öncü bir bilim adamıdır. Sosyolojinin kurucusudur, kültür ve medeniyet tarihi biliminin öncülerindendir, Fuat Köprülü'yle beraber halk biliminin bilim olmasını sağlayan ilk isimlerdendir. Gökalp, çöküş ve kurtuluş döneminde ortaya çıkan siyasî lider Mustafa Kemal'in uygulayıcılığının arkasındaki fikrî ve teorik güçlerin en etkilisidir. Belki günümüzde Gökalp'a ihtiyaç duyulmasının sebeplerinden birisi de yeni yüzyılın başlarında toplumun aynı sancıları ve felaketleri yaşamama arzusu olmalıdır. Aslında bizi Gökalp'ın yeniden okunması, anlaşılması ve değerlendirilmesinin, dolayısıyla eserlerinin yeniden yayına hazırlamasının gerektiğine iten düşünce de budur.

23 Mart 1876'da Diyarbakır'da dünyaya gelen Ziya Gökalp, çalkantılı bir eğitim hayatının ardından bir yandan araştırmalar yapıp sosyoloji dersleri vermeye çalışırken, diğer yandan siyasetle de irtibat halinde olmuştur. Yaptığı araştırmalar ve yayımladığı eserler onu üniversiteye çekerken, siyasetle

olan ilişkileri nedeniyle hapishane ve sürgün yılları da yaşamak zorunda kalmıştır. Diyarbakır'da otuz üç sayı çıkan *Küçük Mecmua*'nın hemen her sayısında araştırma yazılarını ve şiirlerini yayımlayan Ziya Gökalp, diğer yandan *Türk Yurdu, Halka Doğru, Türk Sözü, İslâm Mecmuası, İçtimâiyyat Mecmuası, Millî Tetebbûlar Mecmuası, Yeni Mecmua* gibi çeşitli dergilerde de yazılar yazmaya devam etmiştir. Atatürk'ün de isteğiyle *Hâkimiyet-i Milliye* Gazetesi'nde yazılar yazmış, genç Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasında ve kültür politikalarının geliştirilmesinde siyasî kadrolara önemli katkılar yapmıştır. Türkiye'de Türklük, İslamlık ve Batılılaşma gibi kavramları *Türkleşmek, İslâmlaşmak, Muasırlaşmak* adlı kitabıyla tartışmaya açmış; Türkçülüğün tarihi, hars, medeniyet, millî vicdan, millî tesanüt kavramlarının izahını ve dilde, dinde, ahlakta, hukukta, felsefede, siyasette Türkçülüğü *Türkçülüğün Esasları* başlıklı çalışmasında anlatmıştır. Ölümünden sonra basılabilen *Türk Medeniyeti Tarihi* adlı kitabı ise, Türklerin dini, bilimi, felsefesi, devlet ve aile yapısı üzerine hazırlanmış ciddi bir çalışmasıdır.

Gökalp 24 Ekim 1924 tarihinde vefat etmiştir. 2014 yılı vefatının 90. yılıdır. Asırlık döngü ve kırılmalara uğramadan önce geçmişin tecrübelerini birinci elden eserlerden okumak -her ne kadar okuyan ve hafızasını canlı tutan bir toplum olmasak da- her halde yeni sıkıntılara karşı tedbir geliştirmeye yardımcı olacaktır.

Bu çerçevede Prof. Dr. Mustafa Özsarı, Prof. Dr. Salim Çonoğlu ve Doç. Dr. Halil İbrahim Şahin'le birlikte Gökalp'ın eserlerinin yeniden basımını bir proje olarak Ötüken Neşriyat'a götürdüğümüzde Nurhan Alpay Bey'in sıcak ve samimi ilgisiyle karşılaşmamız, eserlerin hazırlanmasında bize yol yordam göstermesi, düşüncelerimizde yalnız olmadığımızı göstermiş ve bizi teşvik edici olmuştur. Ötüken Neşriyat'ın gayretli editörü Kadir Yılmaz Bey de kitapların takibi konusunda ısra-

rıyla bu çalışmaların gün ışığına çıkmasında faydalı olmuştur. İlk etapta Gökalp'ın en temel dört eserini, yani *Türkçülüğün Esasları, Türk Medeniyet Tarihi, Türk Töresi ve Türkleşmek İslamlaşmak Muasırlaşmak*'ı yayına hazırladık. Daha sonra ise *Kızıl elma, Yeni Hayat, Altın Işık* ve *Çınaraltı Yazıları* yayımlandı. Bu tür mensur eserlerde Nurhan Alpay Bey'in, yayınevi olarak İsmail Gaspıralı serisinde uyguladıkları yöntemi tavsiye etmesiyle, metinlerin bütünlüğünü bozmadan, parantez içi açıklamalarla Gökalp'ı hem aslından okuma, hem de küçük desteklerle anlama esaslı bir yöntem uygulamaya çalıştık. Gökalp'ın manzum eserlerinde ise şiirlerin anlam ve ahenk bütünlüğünü bozmamak için bilinemeyecek kelimelerin anlamlarını dipnotlarda vermenin daha doğru olacağını düşündük. Ayrıca Gökalp'ın daha önce muhtelif dergilerde yayımladığı ve sonradan kitaplaştırdığı yazı ve şiirleri de, bir çeşit tenkitli basım sayılabilecek biçimde, karşılaştırmalar yapılarak dipnotlarla açıklama yoluna gidilmiştir. Daha geniş açıklama ve ayrıntı gerektiren durumlarda kullanılmak üzere, her eserin sonuna birer "Kavramlar ve İsimler Sözlüğü" eklemeyi de amaca uygun gördük. Çünkü Gökalp'ı okumak, sadece kelimelerin karşılıklarını bulmak ve bilmekle mümkün değildir, onun bilimsel terminolojisini ve özellikle eserlerinde çok sık kullandığı Batı ve Doğu'nun temel eser ve isimlerini tanımak da gerekecektir.

Gökalp'ın eserlerini yayımlayan Kültür Bakanlığı'nın kitaplarının bugün artık baskısı tükenmiştir. Gökalp'ı yeniden yayımlayan birçok yayınevi ise sadeleştirilmiş metinler neşretmektedir. Oysa bugün Gökalp'ın eserlerinin ilk baskıları da dâhil olmak üzere eski yazı metinlere daha rahat ve kolay ulaşabiliyoruz, internet ortamı önümüze son derece geniş bir bilgi ve kaynak birikimi seriyor.

Özellikle günümüzde yüzeysel, popüler ve politik bilgi kaynakları karşısında savunmasızca bilgi kirliliğine maruz kalma-

ları ve dolayısıyla millî kültür ve medeniyet tarihi konularında kimlik buhranı yaşamaları muhtemel ve mümkün olan gençlerin Gökalp okuması elzemdir. Aslında yaklaşık yüz yıl öncesinden, günümüz gençlerine, meraklılara, bilim ve düşünce dünyasından araştırmacılara, kısacası geniş bir okuyucu kitlesine Gökalp, Gökalp'ın eserleri "değişen bir şey yok" demek istiyor. Okuyucuyu Gökalp'la baş başa bırakıp Gökalp'ın bütün eserlerinin yeniden yayımlanmasının Ötüken Neşriyat'a pek yakıştığını vurgulamak istiyoruz.

Prof. Dr. Ali DUYMAZ
Ziya Gökalp Bütün Eserleri
Yayına Hazırlama Kurulu Adına

"Millî Tetebbûlar Mecmuası Yazıları" Üzerine

Bu eser, Ziya Gökalp'ın *Millî Tetebbûlar Mecmuası*'nda yayımladığı iki değerli yazıdan oluşmaktadır. Bu yazılar, Gökalp'ın erken dönem yazıları olarak değerlendirilebilir. Ancak Ziya Gökalp'ın *Millî Tetebbûlar Mecmuası*'ndaki bu yazıları üzerinde bilgi vermeden önce, söz konusu dergi ile dergiyi çıkaran kuruluş hakkında bazı bilgiler vermek yerinde olacaktır. Birinci Dünya Savaşı yıllarında, 10 Mart 1331 (23 Mart 1915) tarihinde devrin Maarif Nazırı, yani Millî Eğitim Bakanı Ahmed Şükrü Bey'in girişimleriyle İslâm medeniyeti ve Türk kültürüyle ilgili din, ahlâk, hukuk, iktisat, dil, sanat, bilim, sosyoloji alanlarında araştırmalar yapmak üzere *Âsâr-ı İslâmiyye ve Milliyye Tedkîk Encümeni* veya kısa adıyla *Encümen-i Tedkîk* kurulmuştur. Encümenin üyeleri Ağaoğlu Ahmed, Halim Sabit (Şibay), Ziya Gökalp, Köprülüzâde Mehmed Fuad, Mustafa Şeref, Hüseyinzâde Ali, Şemseddin (Günaltay), Ali Emîrî Efendi ve Yusuf Kemal (Tengirşenk) idi. Bu heyete daha sonraki zamanda İsmail (Saib Sencer), Şerafeddin (Yaltkaya), Kilisli Rifat ve Millî Eğitim Bakanı Ahmed Şükrü Bey de katılmıştır. 22 Mart 1331'de (4 Nisan 1915) ilk toplantısını yapan encümen, daha sonra Dârülfünun'da kendisine ayrılan özel dairede her hafta düzenli biçimde toplanmıştır. Bu encümenin ilk vazifesi, yapılacak araştırmaların muhatabına ulaşması maksadıyla iki ayda bir çıkması planlanan *Millî Tetebbûlar Mecmuası*nı yayımlamak olmuştur. *Millî Tetebbûlar*

Mecmuası Mart-Nisan 1331/Teşrînisâni-Kânunuevvel 1331 (Mayıs-Haziran 1915/Ocak-Şubat 1916) tarihleri arasında ikişer aylık olarak toplam beş sayı çıkabilmiştir. Dergi, Matbaa-i Âmire'de devrin en yüksek kaliteli baskısıyla ve dolu içeriğiyle süreli yayınlar içinde özel bir yer edinmiştir. Dergide Fuad Köprülü, Ziya Gökalp ve Rauf Yekta'nın alanlarının öncüsü sayılan makaleleri yayımlanmıştır[1]. Ziya Gökalp'ın *"Bir Kavmin Tedkîkinde Takip Olunacak Usul"* ve *"Eski Türklerde İçtimaî Teşkilatla Mantıkî Tasnifler Arasında Tenâzur"* adlı makaleleri de bu kurumun yayın organı olan *Millî Tetebbûlar Mecmuası*'nda yayımlanmıştır.

Kanaatimce bugüne kadarki araştırmalarda ihmal edilen bu kurum, Türkoloji araştırmalarının birçok sahasında ilk ve öncü çalışmaların çatısını oluşturmuştur. Nitekim üyeleri arasında Ziya Gökalp'ın yer aldığı bu kurum, *Dîvânu Lûgati't-Türk*, *Dede Korkut Kitabı* gibi temel eserlerin yayımlanmasına da öncülük etmiştir.

Konunun *Dede Korkut Kitabı*'yla ilgili kısmından kısaca söz etmek isterim. *Âsâr-ı İslâmiyye ve Milliyye Tedkik Encümeni* kurulduğunda ve *Millî Tetebbûlar Mecmuası* yayımlanmaya başladığında Türkiye'de henüz *Dede Korkut Kitabı* yayımlanmamıştır. Oysa Ziya Gökalp'ın *Dede Korkut Kitabı*'ndan haberdar olduğu *Millî Tetebbûlar Mecmuası*ndaki iki makalesinden anlaşılmaktadır. Bu makaleler 1331 (1915) yılında yayımlanmıştır. Oysa ilk Dede Korkut neşri bilin-

[1] *Millî Tetebbûlar Mecmuası*'nda ileride çok sayıda çalışmaya kaynaklık, yol göstericilik edecek önemli makaleler neşredilmiştir. Bunların başlıcaları arasında Köprülüzâde Mehmed Fuad'ın "Türk Edebiyatında Âşık Tarzının Menşe ve Tekâmülü Hakkında Bir Tecrübe", "Türk Edebiyatının Menşei", "Selçukîler Zamanında Anadolu'da Türk Medeniyeti", Ziya Gökalp'ın "Bir Kavmin Tedkikinde Takip Olunacak Usul" ve "Eski Türklerde İçtimaî Teşkilâtla Mantıkî Tasnifler Arasında Tenâzur"; Rauf Yektâ'nın"Eski Türk Mûsikisine Dair Tetebbûlar: Kök'ler" ve "Eski Türk Mûsikisine Dair Tarihî Tetebbûlar: Türk Sazları" vardır.

diği üzere 1332 (1916) tarihini taşımaktadır. Gökalp, *Dede Korkut Kitabı*'nın adından bu yazılarında söz etmez, onun yerine Oğuznâme sözünü kullanır. *"Oğuz töresine dair içtimaî teşkilat ve ananelerden bir kısmı* Câmiü't-Tevârih'*de,* Şecere-i Türkî'*de,* Oğuznâme'*de,* Selçuknâme'*de,* Câm-ı Cem-âyin'*de zikredilmiştir."* diyen Gökalp, aslında bir anlamda kaynaklarını da saymaktadır. Gökalp'ın bazı yabancı kaynaklardan istifade ettiğini bilsek de daha *Dede Korkut Kitabı* Türkiye'de neşredilmeden önce de eserden haberdar olduğunu ve eseri gördüğünü, 1916 yılından önceki yazılarından anlayabiliyoruz. Çünkü *Dede Korkut Kitabı*'nın Dresden Kütüphanesi Flaşer Koleksiyonu 82 numaradaki el yazma nüshasının bir kopyası, *Âsâr-ı İslâmiyye ve Milliyye Tedkik Encümeni*'nce getirtilerek Kilisli Muallim Rıfat'a verilmiş, onun istinsah ettiği metin de 1916 yılında yayımlanmıştır. Bu süreci ve Ziya Gökalp'ın konuya ilgisini ve diğer yaşadıklarını Kilisli Rıfat hatıralarında uzun uzun anlatır.

Ziya Gökalp'ın ilk yazısı *ilm-i akvâm*, *kavmiyat* veya günümüz tabiriyle *etnoloji* biliminin alanına giren bir konuda yazılmıştır. Bu alanda ilk olma özelliği gösterdiğini düşündüğümüz bu yazı, o yılların Türkiyesi için çok ileri bir düzeyi işaret etmektedir. İkinci yazı ise *içtimaiyat*, yani *sosyoloji* alanında bir yazıdır. Her iki yazı da yüksek seviyede bir *tetebbû*, yani inceleme ve araştırma yazısı, daha doğrusu bilimsel makaledir. Ziya Gökalp'ın kendisinin de ifade ettiği gibi bu yazılarda, *L'Année Sociologique* adlı yıllıkta çıkan diğer yazılarla birlikte, özellikle Emile Durkheim ve Mauss'un görüşleri etkilidir. Ziya Gökalp'ın kaynaklarının zenginliği ve çeşitliliği karşısında hayranlık duymamak mümkün değildir. Ancak bu kaynakların önemli bir kısmının halen Türkçeye tercüme edilmemiş olması da üzüntüye sebep olmaktadır.

Ziya Gökalp'ın bu iki yazısı hem konu itibarıyla hem de çağ itibariyle biraz daha ağırdır, Arapça, Farsça ve Fransızca sözcükler ve tamlamalar oldukça fazladır. Bu açıdan çok sayıda sözün yanına parantez içi açıklama koymak zorunda kaldık. Okuyucuyu yoracağını sandığımız bu durum için en kullanışlı yol olması itibariyle bu yöntemi tercih ettiğimizi söylemekten başka bir diyeceğimiz yoktur. Ayrıca dipnotları da eserin daha iyi anlaşılması bağlamında bolca kullandık. Bilimsel araştırmalarda faydalı olması amacıyla Ziya Gökalp'ın kullandığı kaynakların orijinallerine ulaştık ve gerek batı gerekse doğu kaynaklarının asılları ile günümüz tercümelerini yeniden gözden geçirip eksik künye bilgilerini tamamlayarak dipnotları zenginleştirdik. Dipnotlarda açıklanması mümkün olmayan özel adlar ile bazı terim ve kavramlar ise, okuyucunun metne hâkimiyetini arttırmak için "Kavramlar ve İsimler Sözlüğü"nde ana hatlarıyla açıklanmıştır.

Bir Türk aydınlanması için düşünce eserleri hazırlaması kadar bu düşüncelerini uygulamaya dökme anlamında da örnek eserler vermiş olan Ziya Gökalp'ın hazırladığımız bu eserinin okuyucuya faydalı olmasını diliyorum. Eserin yayınını üstlenerek Ziya Gökalp'ın eserlerini okurlarıyla buluşturmaya vesile olan Ötüken Neşriyat'a, değerli yayıncı Nurhan Alpay'a ve editör Kadir Yılmaz'a teşekkür ediyorum.

Dr. Ali Duymaz
15 Şubat 2016, Balıkesir

Bir Kavmin Tedkîkinde Takip Olunacak Usul

ملی تتبعلر مجموعه‌سی

جلد : ۱ مایس - حزیران ۱۳۳۱ صایی : ۲

بر توملك تدقیقنده تعقیب اولونه‌جق اصول

ضیا کوك آلپ

دارالفنون « علم اجتماع » معلمی

بر قوم « Le peuple » ی علمی صورتده تدقیق ایچون ، هرشیدن اول کوز اوکنده طوتولمه‌سی اقتضا ایدن شرط ، او قومك استقبالده ناصل اولمه‌سی لازم کلدیکنی دکل ، ماضیده وحال حاضرده ناصل اولدیغنی آرامقدر . بر قومده ، یا اجتماعی حیاتك اوغرادیغی تکامل وقفه‌لری ازاله ، یاخود اجتماعی تکاملك معین بر مسلکورده دوغرو وقوعی تسهیل وتسریع مقصدیله اتخاذ اولونه‌جق تدبیرلر « علم » ماهیتنده اولمایوب « صنعت » ماهیتنده‌در . علم ، پایدیغی تدقیقلری عملی بر نتیجه اندیشه‌سیله اجرا ایتمز . چونکه عملی برغایه تعقیب ایدن اجتماعی برصنعت ، اصلاحات احتیاجلرینك مستعجلیق دولایسیله علی العجله حکملر ویرمك مجبوریتنده‌در . علم ، حقیقی عملی احتیاجلره فدا ایتمه‌یه‌جکندن ، بو کبی استعجالکار عاملردن توقی ایده‌رك حر وصبور بر صورتده چالیشمقله مکلفدر .

واقعا علمی تدقیقلردن چیقه‌جق نتیجه‌لرك اجتماعی صنعتلر طرفندن درحال عملی ثمره‌لره تطبیق اولونه‌جغی ، بوتدقیقلری یاپانلر بیلیرلر . حتی بومتحریلری سعیلرنده مقدم یاپان معنوی مشوقده ، بوکون عملی اندیشه‌لردن عاری اولان تدقیقلرینك ، یارین بهمه‌حال کندی قومی یاخود انسانیت ایچون نافع تطبیقلرله تتوج ایده‌جکنی بیلمه‌لریدر. روحنده بویله مفکوروی بر دویغو موجود اولمادقچه ، عالم ، حیاتی بوقدر صعوبتلی بر ایشه

Bir Kavmin Tedkîkinde Takip Olunacak Usul*

Ziya Gökalp
Darülfünun "İlm-i İçtima" Muallimi

Bir kavmi (le peuple) ilmî surette tedkîk için, her şeyden evvel göz önünde tutulması iktiza eden (gereken) şart, o kavmin istikbalde (gelecekte) nasıl olması lâzım geldiğini değil, mazide ve hâlihazırda nasıl olduğunu aramaktır. Bir kavimde, ya içtimaî hayatın uğradığı tekâmül vakfelerini (gelişim duraklarını) izale (ortadan kaldırma) yahut içtimaî tekâmülün (sosyal gelişmenin) muayyen (belirli) bir mefkûreye (ülküye) doğru vukuunu teshil (kolaylaştırma) ve teşri (açma) maksadıyla ittihaz olunacak (alınacak) tedbirler, *ilim* mahiyetinde olmayıp *sanat* mahiyetindedir. İlim, yaptığı tedkîkleri amelî (pratik) bir netice endişesiyle icra etmez (uygulamaz). Çünkü amelî bir gaye takip eden içtimaî bir sanat, ıslahat ihtiyaçlarının müstaceliyeti (aceleciliği) dolayısıyla alelacele hükümler vermek mecburiyetindedir. İlim, hakikati amelî ihtiyaçlara feda etmeyeceğinden, bu gibi isticalkâr (aceleci) âmillerden tevakki ederek (sakınarak) hür ve sabûr (sabırlı) bir surette çalışmakla mükelleftir.

Vâkıâ ilmî tedkîklerden çıkacak neticelerin içtimaî sanatlar tarafından derhal amelî gayelere tatbik olunacağını, bu tedkîkleri yapanlar bilirler. Hatta bu müteharrileri

---

* *Millî Tetebbûlar Mecmuası*, Cilt: 1, Sayı: 2, Mayıs-Haziran 1331 (1915), s. 193-205.

(araştırmacıları), saylerinde (işlerinde) mukdim (gayretli) yapan manevî müşevvik de (teşvik edici de), bu gün amelî endişelerden âri (arınmış) olan tedkîklerinin, yarın behemehâl kendi kavmi yahut insaniyet için nâfi (faydalı) tatbiklerle tetevvüç edeceğini (taçlanacağını) bilmeleridir. Ruhunda böyle mefkûrevî bir duygu mevcut olmadıkça, âlim, hayatını bu kadar suûbetli (zorlu) bir işe vakfedemez. Bununla beraber bu amelî tatbiklerin, ilmin gayesi olmayıp, zarurî bir neticesi olduğunu da hiç bir zaman nazarından dûr (uzak) tutamaz.

Bedîî sanatın gayesi münhasıran sanat olduğu gibi, ilmin de gayesi ancak ilimdir. Şair yalnız *güzelliği* duymaya çalıştığı gibi, âlim de yalnız *hakikati* bulmaya uğraşır. Cemiyet için en faydalı sanat, içtimaî faydaları düşünmeyen bedîî sanat olduğu gibi, en çok amelî neticeler doğuran bilgi de amelî endişelerden mücerret (soyutlanmış) olan *müspet ilim*dir.

Mamafih bir kavmin tedkîkinde tamamıyla ilmî hareket etmek için, yalnız amelî endişelerden tecerrüt etmek (soyutlanmak) kâfi değildir. Kavmimiz kendisine gayet şedit (şiddetli) duygularla merbut (bağlı) bulunduğumuz muazzez (değerli/yüce) bir mevcudiyettir. Kendi kavmimize yahut dindaş, ırkdaş ve müttefik kavimlere tarafgir ve düşmanımız bulunan kavimlere karşı da aleyhtar olmamak yed-i ihtiyarımızda (irademizde) bulunmaz. Bilhassa kendi kavmimize karşı büsbütün bîtaraf duygulara malik olmamız gayet güçtür. Hâlbuki kavmimize karşı en büyük vazifemiz, onu olduğu gibi bilmektir. Kavmimizde bir takım hastalıklar varsa, tedavisi için, bunları teşhis etmemiz lâzımdır. Hakikî muhabbet, nakisaları (eksiklikleri) görmemek suretinde tecelli etmemelidir. O hâlde kavmimizi ilmî bir surette tedkîk edebilmek için yalnız amelî endişelerden değil, vicdanımızdaki muazzez duygulardan da tecerrüt etmemiz (soyutlanmamız/kendimizi sıyırmamız) iktiza eder (gerekir). Fakat

şu kadar var ki tecerrüt edilecek duygular yalnız nikbinâne (iyimser) olanlara inhisar etmemeli (sınırlı olmamalı), aynı surette bedbinâne (kötümser) duygulardan da tevakki edilmelidir (kaçınılmalıdır). Vâkıâ millî terbiye gören ekseriyet (çoğunluk), kavmine karşı nikbindir; fakat gayr-i millî terbiye ile yetişmiş olan bazı kimseler de haksız olarak, kavimlerine karşı bedbinâne duygular taşırlar. Hisse tâbiiyet (bağlılık duygusu) ister nikbinâne, ister bedbinâne olsun, her iki surette de ilmî tedkîkler için tehlikelidir. İlmî tedkîkler yapmak isteyen bir müteharri (araştırmacı), bütün hislerden tecerrüt ederek, saf bir akıl hâline gelmelidir[1].

Mamafih, tedkîklerin ilmî olması için amelî endişelerden ve millî yahut gayr-i millî hislerden ârî (arınmış) bir surette taharri (araştırma) yapmak da kâfi değildir. Yalnız tefekkür tarzının nazarî ve aklî olmasıyla bu maksat temin edilemez. *Akıl* tabirinden iki türlü mana anlarız: Birinci manaya göre *"akıl, bizden evvel meratibevî (hiérarchique)* (hiyerarşik) *bir surette tasnif olunmuş mefhumların mecmuudur."* Bu kurulmuş mekanizmalara tâbi olarak düşünmek hiçbir zaman ilmî tedkîklere istinatgâh (dayanak) olamaz. Çünkü bu *yaratılmış akıl* ile düşünmek hariçteki şeniyeti (réalité) (gerçekliği) evvelce zihnimizde mevcut olan mefhum çerçevelerine sıkıştırmak demektir.

---

[1] Millî meseleler umumiyetle hissî meseleler olduğu hâlde "Kavmimizin tetkiki esnasında hislerden tecerrüt etmek (soyutlamak) lazımdır" deyişimiz ilk nazarda garip görünebilir. Fakat dikkat edilince anlaşılır ki biz yalnız müteharriyi (araştırmacıyı) hislerden tecrit etmek istiyoruz. Yoksa tetkikin mevzuu olan hâdiselerin gayr-i hissî olduğunu iddia etmiyoruz. Millî hâdiseler milletin heyecanlı bir surette idrak ettiği mefhumlar demektir. Tasvip ettiğimiz usule göre, müteharri, milletin ne gibi duygulara, heyecanlara, ihtisaslara malik olduğunu aramalı, fakat hiç bir vakit bu umumî hislere kendi hususî ve şahsî duygularını karıştırmamalıdır.

Hâlbuki aklın vazifesi, zihnimizdeki mefhumları hariçteki şeniyete mutabık (uygun) bir surette yeniden tanzim ve tasnif etmektir. Bu vazifeyi ifa için yaratıcı bir tefekkür melekesi (yetisi) lâzımdır ki, işte ikinci manaya göre *akıl* budur ve ilim nokta-i nazarından ancak bu yaratıcı melekeye akıl denebilir.

Yaratılmış, mihanikî (mekanik) akıl ile düşünmek, zihindeki mefhumlardan hariçteki şeniyete doğru gitmektir ki buna *istidlal* (déduction) (tümdengelim) denilir. Yaratıcı ve canlı akıl ile düşünmek ise, hariçteki şeniyeti tedkîk ederek, mefhumları bu tedkîklerden çıkarmaktır ki tefekkürün bu tarzına da *istikra* (induction) (tümevarım) denilir. Müteharri (araştırmacı), bir kavmi tedkîke başlamadan evvel, eskiden beri o kavim hakkında muhtelif suretlerle edinmiş olduğu ne kadar mefhumlara malik ise hepsini zihninden çıkarmalıdır. Dekart'ın (Descartes'ın) felsefeye başlarken yaptığı gibi, muvakkat (geçici) ve usulî (biçimsel) bir şüpheye tâbi olarak, gerek öteden beri halk arasında takarrür etmiş (yerleşmiş) olan ananevî bilgilerini ve gerek kendisinden evvel yapılmış olan ilmî tedkîkleri meşkûk (şüpheli) addetmelidir (saymalıdır). Müteharri, bu gibi ilmî inşalardan uzaklaşarak doğrudan doğruya vakıalara (olgulara) inmelidir. Hariçteki şeniyeti terkip eden (meydana getiren) hususî ve müşahhas (somut) vakıaları tespit (constater) ederek istikra (tümevarım) tarikiyle (yoluyla), bunlardan birinci derecedeki mefhumları çıkarmalı ve sonra da aynı tarik ile bu birinci derecedeki mefhumlardan mütevâliyen (peş peşe) ikinci, üçüncü ila-ahire (sonraki) derecedeki umumî ve mücerret (soyut) mefhumları çıkarmaya çalışmalıdır.

Vâkıâ, bu sayler de (işler de), netice itibariyle *"meratibevî bir surette tasnif olunmuş"* bir *mefhumlar manzumesi*ne müncer olur (ulaşır). Fakat bu tarzdaki tedkîklerden çıkan mefhumlar tamamıyla hariçteki şeniyetin (gerçekliğin) mücmel

(öz) ifadeleri olduğu hâlde, şeniyeti tedkîk etmeden evvelki mefhumlarımız mazinin muhtelif devrelerinden kalmış ve ancak hissî yahut itiyadî (alışkanlığa bağlı) bir zindegî (canlılık) ile mevcudiyetini muhafaza eden ananelerden ibarettir. İlmî tedkîklerden çıkacak yeni mefhumlar, bu ananelere, hatta onların ahenginden teşekkül eden mihanikî (mekanik) aklımıza garip görünen bir takım *tarife*ler[2] (paradoxe) şeklini de alabilir. Durkhaym'a (Durkheim'e) göre ilim bir takım tarifeler bulmak için uğraşmaz; fakat tedkîkleri neticesinde zarurî olarak tarifelere vasıl olursa, bundan da kaçmaz. Çünkü ilmî hakikatler amiyane (sıradan) kanaatlere müncer olacaksa (varacaksa) bu kadar amîk (derin) tedkîklere ne ihtiyaç kalır?

Yukarıdaki ifadelerden çıkan neticeye göre ilmî bir tedkîkte üç şart vardır: 1) Tedkîk, amelî (pratik) olmamalı, sırf nazarî (spéculatif) (teorik) olmalı. 2) Hissî olmamalı, aklî olmalı. 3) İstidlalî (tümdengelimci) olmamalı[3], istikraî (tümevarımcı) olmalı. Bu üç şart bir cümlede icmal olunabilir (özetlenebilir). Tedkîkler nefsî (subjectif) (öznel) olmamalı, şey'î (objectif) (nesnel) olmalı.

Filhakika bir tedkîkin şey'î (nesnel) olması yukarıdaki üç şartı haiz bulunmasına mütevakkıftır (bağlıdır).

Fakat bir tedkîkin ilmî olabilmesi için yalnız şey'î olması da kâfi değildir. Bunun için bir mühim şart daha vardır ki o da, tedkîke mevzu olan şeyin müstakil bir şeniyet (gerçeklik) olmasıdır. Eğer kavim müstakil bir şeniyet değilse, bunun üzerinde ilmî tedkîkler yapılamaz.

---

[2] Ziya Gökalp'ın "paradoxe" anlamında verdiği "tarife" sözü, Arapça asıllı bir kelime olup "az bulunan, nadir, zarif şey" manasındadır.

[3] Yazıda bu ifade "istidlalî olmalı, istikraî olmalı" şeklindedir. Biz bu ifadeyi bağlamını düşünerek "istidlalî olmamalı, istikraî olmalı" şeklinde düzelttik.

Kavmin müstakil bir şeniyet olması evvelâ haddizatında içtimaî şeniyetin mevcut olmasıyla, saniyen de bu içtimaî şeniyetin *kavim*de tecelli etmesiyle kabildir. Kavmin ferdî uzviyetlere yahut ferdî ruhiyetlere ircâını (indirgenmesini) mümkün görenler, onu müstakil bir şeniyet olarak telakki etmiş olmazlar. Kavmin hususî bir varlığını kabul etmek için evvelemirde hayatî ve ruhî şeniyetlerden başka olarak müstakil bir içtimaî şeniyetin mevcudiyetini kabul etmek lâzımdır. Bu takdirde [kavim, bu içtimaî şeniyetin lisan ve âdâtta (âdetlerde) müşareket (ortaklık) suretiyle tam bir uzviyet (organizma) şeklini aldığı zamanki hâli olmuş olur.]

Bu fikri başka surette de ifade edebiliriz: Kavimler hakkında ilmî bir tedkîk yapmak için evvela bu tedkîkin hangi ilmin nokta-i nazarından yapılacağını tayin etmek iktiza eder (gerekir).

Bir ilim mevcut olabilmek için onun mevzuu olarak bir şeniyetin var olması lâzımdır. Maddî, hayatî, ruhî şeniyetler mevcut olduğu içindir ki maddiyat (fizik), hayatiyat (biyoloji), ruhiyat (psikoloji) ilimleri teşekkül edebilmiştir. Kavim bu ilimlerden birinin mevzuu olabilir mi? Yoksa bir içtimaî şeniyet kabul edip de *kavm*i ancak ondan bâhis olan (söz eden) içtimaiyat (sosyoloji) ilmine mevzu ittihaz etmek mi (saymak mı) lâzım gelir? Kavim, tabiîdir ki maddiyat ilminin mevzuu olamaz. Hayatiyat ve ruhiyata gelince, kavim fertlerden mürekkeptir (oluşmuştur) ve fertlerin de birer uzviyeti ile ruhiyeti vardır. Hayatiyat bu ferdî uzviyetlerden, ruhiyat bu ferdî ruhiyetlerden bâhistir (söz eder). Hâlbuki kavim, bu ferdî uzviyetlerle ruhiyetlerden büsbütün başka bir şeydir. O hâlde kavmi tedkîk için bunlardan ayrı bir ilmin nokta-i nazarı lâzımdır. Kavim, cemiyetler sınıfına mensup olduğu için bu ilim ancak içtimaî şeniyeti tedkîk eden *içtimaiyat* olabilir.

Kavmin müstakil mahiyeti haiz içtimaî bir şeniyet olduğu esas olarak kabul edildikten sonra, kavme ait bütün hâdiselerin sebeplerini içtimaî âmiller (sosyal etkenler) arasında aramak zarureti meydana çıkar. Filhakika, bir ilmin mevcut olabilmesi için onun mevzuu olmak üzere müstakil bir şeniyetin mevcut olması da kifayet etmez (yetmez). Bu şeniyetin muayyeniyet (déterminisme) (belirlenimcilik) umdesine (ilkesine) tabiiyeti, yani *"her hâdisenin o şeniyet dairesinde muayyen sebeplere malikiyeti"* iktiza eder (gerekir). Eğer maddî, hayatî, ruhî şeniyetler muayyeniyet kanununa tâbi olmasaydı, maddiyat, hayatiyat, ruhiyat ilimleri teşekkül edemezdi. Bidâyet-i emirde (işin başında) *içtimaî muayyeniyet* umdesi bir hakikat olarak kabul edilmedikçe, içtimaî şeniyetin kanunlarını aramaya teşebbüs edilemez ve bu yapılmadığı surette içtimaiyat ilmi teessüs edemez (kurulamaz). O hâlde millî hâdiseleri içtimaiyat usulüyle tedkîk etmek lâzım olduğu gibi, bu hâdiselerin yakın sebeplerini de içtimaî hâdiseler arasında aramak muktezidir (gereklidir).

Bütün hayatî hâdiselerde olduğu gibi, her içtimaî hâdise, devamlı olmak için, ait olduğu kavmin hayatına faydalı bir hizmet ifa etmek mecburiyetindedir. Vâkıâ içtimaî hâdiseler esasen bu faydalı hizmetler için tekevvün etmiş (oluşmuş) değildir. Bunlar mütekaddim (geçmiş) içtimaî sebeplerin zaruri neticeleri olarak tekevvün ederler. Fakat bir kere teşekkül ettikten sonra, asırlarca devam edebilmek için, behemehâl (her hâlde) içtimaî bir hizmet ifa etmeleri lâzım gelir. Hatta bir içtimaî hâdise bidayette (başlangıçta) her hangi bir içtimaî hizmeti ifa ettiği hâlde uzun bir müddet sonra içtimaî şartların tebeddülü (değişimi) neticesi olarak başka bir içtimaî hizmet ifa edebilir. O hâlde içtimaî hâdiselerin yalnız sebeplerini değil, muhtelif zamanlarda ifa ettiği içtimaî hizmetlerini de tayin etmek lâzımdır.